

Miscellanea

Necrologia en obituaria

In het kader van het *Institut interfacultaire d'études médiévales*, gevestigd te Leuven, werd het initiatief genomen tot het publiceren van een reeks boekdeeltjes onder de algemene titel : *Typologie des sources du moyen âge occidental*. Het doel van deze reeks bestaat erin de eigen aard van elke soort bronnen aan te duiden om aldus voor elk van deze genres de regels van de historische kritiek te kunnen vastleggen.

Deze reeks staat onder de leiding van Prof. Dr. L. Génicot (UCL.), die vooraf in een foldertje het doel en de begrenzing van dit grootse plan omschreef (in het Frans, Engels en Duits). Daarnaast publiceerde dezelfde professor de *Introduction*¹⁾, waarin een model-plan van een notitie wordt gegeven en een uitgebreide classering (blz. 16-33), die alle westerse middeleeuwse bronnen moet kunnen omvatten.

Het model-plan zal voor de auteurs van de notities zeker een kostbaar hulpmiddel zijn, ook al zal het vanzelfsprekend aan elke bestudeerde bron moeten worden aangepast. Reeds hier worden nuttige kritische opmerkingen gemaakt, die echter niet altijd de bronnen zelf betreffen, maar ook het gebruik van een ondubbelzinnige terminologie²⁾.

De algemene classering, opgemaakt door een grote groep mediaevisten³⁾, is bijzonder rijk aan inhoud. Het overlopen daarvan geeft reeds een indruk van de omvang van de onderneming. Uiteraard zal zulk

¹⁾ L. GENICOT, *Introduction, Typologie des sources du moyen âge occidental*, fasc. 1, Turnhout (Brepols), 1972, in-8°, 34 blz.

²⁾ Zie b.v. blz. 13 : « l'auteur : ambiguïté de ce mot (p. ex. l'auteur d'une charte est-il celui qui donne ordre de la rédiger ou celui qui la compose ou celui qui l'écrit ?) ». Deze nuttige opmerking wijst niet op een probleem van de bronnen, maar van het Franse taaleigen. In de andere Europese talen heeft men immers ondubbelzinnige termen om een onderscheid te maken tussen de oorkonder, de opsteller en de schrijver van de oorkonde. Zo ook voor een wandtapijt (blz. 14) kan men spreken van de ontwerper, de tekenaar of schilder, en de wever. Wie van hen « auteur » (maker) moet worden genoemd heeft geen belang, zij zijn het allen op een eigen wijze.

³⁾ Zie de 26 namen op blz. 34.

plan steeds voor discussie vatbaar blijven, maar het is noodzakelijk als richtsnoer voor een zo groots opzet en het biedt een zeer interessante inventaris van wat er in de middeleeuwen aan diverse genres aanwezig is.

Ondertussen verschenen reeds meerdere deeltjes in deze reeks, waarvan vooral dat over de necrologia en obituaria van de hand van Prof. N. Huyghebaert O.S.B. hier ter sprake moet komen ⁴⁾. Dit uitstekend boekje zal in de toekomst door iedereen, die zich met dit soort bronnen bezig houdt, moeten worden geraadpleegd en gevolgd, op straffe van minderwaardig werk te leveren. Het is niet zo dat dit werk een speciale aandacht zou schenken aan de premonstratenzer bronnen, ook al geeft de schrijver blijk van een enorme belezenheid betreffende zijn onderwerp. Het belang van dit boekje bestaat erin dat hier voor het eerst rijpelijk overwogen richtlijnen worden gegeven aan al wie een dergelijk document wenst uit te geven.

De middeleeuwse bronnen, ontstaan naar aanleiding van het afsterven en de christelijke gewoonte voor de afgestorvenen te bidden, worden hier in al hun geledingen gesystematiseerd. Zo wenst de schrijver de term necrologium te reserveren voor het liturgisch boek dat publiek werd voorgelezen in het kader van het goddelijk officie, terwijl de term obituarium enkel zou mogen dienen tot aanduiding van een niet-liturgisch boek, dat voor praktische doeleinden werd samengesteld, b.v. als kalender van de jaargetijden, de uitdelingen aan de armen, de pitanties, enz. (blz. 24, 34-35 en 50-51). Dit onderscheid is zeker verantwoord en men kan slechts hopen dat er in de toekomst door eenieder rekening mee zal worden gehouden. De uitgever zal zich dus steeds de vraag moeten stellen : was deze tekst bestemd voor liturgisch gebruik of niet ? Toch lijkt het ons dat deze vraag niet altijd zo gemakkelijk zal te beantwoorden zijn. Vooral in kleine kloostergemeenschappen gebeurt het wel eens dat hetzelfde boek tegelijkertijd voor liturgisch gebruik dient en voor de opgesomde praktische doeleinden, zodat men niet steeds uit de inhoud zal kunnen opmaken welke benaming men moet kiezen.

Uit dit onderscheid schijnt tevens te volgen dat b.v. de pitantieboekjes gaan ressorteren onder de hoofding obituaria. Wanneer deze bronnen echter alleen maar of hoofdzakelijk een lijst van pitanties zijn,

⁴⁾ N. HUYGHEBAERT, *Les documents nécrologiques, Typologie des sources du moyen âge occidental, fasc. 4*, Turnhout (Brepols), 1972, in-8°, 75 blz.

zal het toch verkieslijk blijven hun de specifieke en ondubbelzinnige benaming pitantieboek te geven.

Een systematisering in dit domein was noodzakelijk en ongetwijfeld heeft Prof. N. Huyghebaert de meest logische indeling gekozen, maar dit betekent altijd een abstractie toepassen op de eindeloos verscheiden werkelijkheid. Er zullen altijd randgevallen blijven en plaatselijke verschillen, die zich niet zo gemakkelijk in een kader laten vatten. Dit moge gelden als troost voor de historicus, die, gewapend met het klare plan en de meesterlijke regels van de historische kritiek die hier als het ware spelenderwijs worden geboden, zijn bron tegemoet treedt, en dan wellicht zal vaststellen dat de praktijk minder eenvoudig is.

Wat de plaatselijke verschillen betreft, zal men zich steeds moeten afvragen welke categorieën van personen de auteurs bedoelen met uitdrukkingen als b.v. *frater ad succurrendum* ⁵⁾, *frater noster*, *soror nostra*, enz. Is het wel zo zeker dat met de eerste van deze uitdrukkingen altijd alleen maar de leken werden aangeduid, die *in articulo mortis* professie deden (blz. 46)? Opmerkenswaard is in elk geval dat in sommige premonstratenzer necrologia zeer weinig *fratres ad succurrendum* voorkomen, in andere zeer veel ⁶⁾. Met de tweede uitdrukking, *frater*

⁵⁾ Zeer interessante teksten over de uitdrukking *ad succurrendum* vindt men in C. DUCANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. V, 2, Niort, 1885, blz. 451, s.v. *Monachi ad succurrendum*. Schrijvers uit de premonstratenzerorde (G. Vanden Elsen, G. Madelaine) waren van mening dat die uitdrukking de Derde-Ordelingen aanduidde, doch dit schijnt geen goede bepaling. L.D' Achéry beschouwde hen als donaten of oblaten (*P.L.*, 156, kol. 1139). Ook deze benaming is te eng. Uit de lezing van vele premonstratenzeren andere necrologia lijkt men te kunnen besluiten dat de inkleding of religieuze professie niet altijd plaats vond waar de term *ad succurrendum* wordt gebruikt. Er zijn immers ook confraters van andere abdijen bij, monniken en vrouwelijke religieuzen, voor wie een nieuwe inkleding of professie minder waarschijnlijk is. Om dezelfde reden lijkt het ook beter niet als algemene regel te stellen dat de titel « *ad succurrendum* » gegeven werd in ruil voor materiële voordelen, zoals A. MOLINIER, *Les obituaires français au moyen âge*, Parijs, 1890, blz. 41-42. Wel werden er altijd gebeden beloofd voor de zielerust. Aldus is de bepaling van J. BARBIER, in *AHEB*, 1876, XIII, blz. 13 : « ... pour être secouru par les prières de la communauté; ce privilège s'obtenait de différentes manières. », misschien nog de meest juiste, aangezien de inkleding, de professie en de overdracht van goederen blijkbaar niet altijd voorkwamen.

⁶⁾ Zeer veel komen er voor in de necrologia van Prémontré (338, waarvan 221 *fratres*, 105 *sorores*, 5 *sacerdotes*, 3 *canonici et sacerdotes*, 3 *conversi*, 1 *diaconus*) en Park (446, waarvan 205 *fratres*, 113 *sorores*, 57 *conversi*, 38 *conversae*, 17 *sacerdotes et canonici*, 11 *familiares*, 4 *sacerdotes*, 1 *presbyter*). Te Heilisseem (BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, KAB, 9090) zijn er slechts 45, waarvan 26 *fratres*, 8 *sorores*, 8 *conversi*, 2 *sacerdotes et fratres*, 1 *familiaris* (vrouwelijke). Te Bonne-Espérance slechts twee, een *miles* en een bisschop van Kamerijk,

noster, wordt soms een lid van de gemeenschap aangeduid, soms een begunstigde met een gebedsverbroedering, in Duitsland soms pausen, koningen en keizers ⁷⁾. Zo kan men zich ook afvragen of de viering van een jaargetijde overal op dezelfde wijze verliep en of daar steeds een bezoek aan het graf bij te pas kwam (blz. 71). Hoe groot de eenheid in gewoonten en gebruiken ook moge geweest zijn in de middeleeuwse wereld, toch zijn plaatselijke verschillen niet uitgesloten. En vooral de keuze van een vaste terminologie was niet de grootste zorg van de middeleeuwse auteurs.

Eén van de vele gulden regels, die aan de lezer van dit werk kwistig worden uitgedeeld, is dat de bisschoppen en prelaten normaal begraven werden in de kerk die zij leidden. Wanneer dit niet het geval was, dan vraagt die uitzondering om een verklaring (blz. 73). Het kan nuttig zijn voor de lezers van dit tijdschrift te preciseren dat de aartsbisschoppen van Maagdenburg, die niet in de domkerk begraven werden, meestal een begraafplaats vonden in een kerk waaraan zij zelf hadden gebouwd ⁸⁾. Ook het stichten of herstichten van een kerk kon een reden zijn om zich daar een begraafplaats uit te kiezen, wat trouwens gebruikelijk was in de adellijke families waaruit de meeste bisschoppen voortkwamen.

Het werk van Prof. N. Huyghebaert is op de eerste plaats onontbeerlijk voor de regels van de historische kritiek, die hier voor het eerst op systematische wijze worden uiteengezet. Toch kan het tevens gelden als een *status quaestionis*, met aanwijzing van wat er nog te doen blijft. Dit moge hier dan ook in het kort worden aangeduid betreffende de premonstratenzer necrologia en obituaria.

Een summiere bronnenlijst van zgn. *obituaires* vindt men bij R. Van

cfr. uitg. E. BROUETTE, blz. 38 en 176. Ook te Tongerlo zijn er in verhouding zeer weinig: nl. 31, waarvan 12 *sorores*, 9 *conversi*, 5 *fratres*, 2 zonder nadere precisering, 1 *miles*, 1 *familiaris* en 1 *conversa*.

⁷⁾ Zie daarover o.m. A. SCHULTE, *Deutsche Könige, Kaiser und Päpste als Kanoniker an deutschen und römischen Kirchen*, in *Historisches Jahrbuch*, 1934, LIV, blz. 137-177. De koning wordt als *frater*, de koningin als *soror* aangeduid. Zie ook J. FLECKENSTEIN, *Rex canonicus. Ueber Entstehung und Bedeutung des mittelalterlichen Königskanonikates*, in *Festschrift P.E. Schramm zu seinem 70. Geburtstag...*, dl. I, Wiesbaden, 1964, blz. 57-71, en IDEM, *Die Hofkapelle der deutschen Könige, Schriften der MGH.*, dl. II, Stuttgart, 1966, blz. 151: *Die Entstehung des Königskanonikates*, met verdere bibliographie.

⁸⁾ Aldus K. WEIDEL en H. KUNZE, *Das Kloster Unser Lieben Frauen in Magdeburg*, Augsburg, 1925, blz. 67, en W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, dl. III, 2, Brussel, 1971, blz. 926-928.

Waefelghem ⁹⁾). De documenten werden hier chronologisch gerangschikt per eeuw, van de 12de tot de 19de eeuw, met vermelding van de ongedateerde achteraan. De uitgaven werden niet aangeduid. Deze lijst zou moeten worden aangevuld, uitgebreid tot alle kloosters, en de datering zou zo mogelijk moeten worden ontwikkeld tot een chronologische historiek van elke bron. Een eerste aanvulling van deze lijst kan gebeuren aan de hand van het naslagwerk van N. Backmund ¹⁰⁾, doch de beschrijving van de handschriften zou op wetenschappelijke wijze moeten geschieden en zonder overdreven afkortingen. Tevens zal het nuttig zijn ook die kloosters op te nemen waarvan de necrologia en obituaria niet bewaard bleven en dit met aanduiding van de andere bronnen die eventueel deze lacune gedeeltelijk kunnen opvullen. Hiermee werd destijds een begin gemaakt door Ludwig Clemm, die een lijst van elf Duitse kloosters opmaakte waarvan de necrologia ontbreken en vier andere kloosters aanduidde waarvan slechts onbelangrijke fragmenten uit deze bronnen bewaard bleven ¹¹⁾.

Wat de uitgaven betreft, blijft er nog veel te doen. Men zal hier terdege rekening moeten houden met de richtlijnen door Prof. N. Huyghebaert gegeven. Daarnaast wordt een betere werkorganisatie hoogst noodzakelijk. De uitgaven van de premonstratenzer necrologia liggen verspreid over een groot aantal verzamelwerken en plaatselijke tijdschriften, wat de opzoekingen fel bemoeilijkt. Bovendien brengt deze versnippering mee dat in elk van deze uitgaven een groot aantal identificaties en referenties steeds weer moesten worden herhaald ¹²⁾. Deze beide bezwaren zouden kunnen uitgeschakeld worden door een *Corpus* van necrologia en obituaria, een idee die sedert lang door de voorzitter van onze Historische Commissie, Prof. Pl. Lefèvre, wordt verdedigd.

Aan algemene kritische beschouwingen was er in onze Orde nog bijna

⁹⁾ R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'Ordre de Prémontré*, Brussel, 1930, blz. 365-368.

¹⁰⁾ Het *Monasticon Praemonstratense* werd door N. Huyghebaert in zijn bibliografie (blz. 12) met lof vermeld.

¹¹⁾ L. CLEMM, *Das Totenbuch des Stifts Ilbenstadt*, in *Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde, Neue Folge*, 1936, XIX, Heft 2, blz. 184.

¹²⁾ Nuttige aanduidingen zijn : het vermelden van de afwijkende dagen waarop dezelfde personen in andere necrologia worden vermeld ; het identificeren van personen door vergelijking met andere necrologia of obituaria en het vermelden van de wetenschappelijke literatuur. Vele uitgaven van premonstratenzer necrologia zijn overladen met nutteloze referenties, die niets nieuws bijbrengen en steeds opnieuw verwijzen naar verouderde en onwetenschappelijke werken.

niets voorhanden, tenzij terloops in de inleiding op een of andere uitgave. Misschien kan het nuttig zijn hier aan te stippen dat R. Van Waefelghem en L. Clemm van mening waren dat in tijden van verval van het religieuze leven, speciaal dan in de 14de en 15de eeuw, ook de necrologia en obituarialia minder zorgzaam werden bijgehouden en dus minder volledig zijn ¹³). In hoeverre deze opvatting algemeen geldig is, zal op inductieve, en niet op deductieve wijze moeten worden uitgemaakt.

Over de menigvuldige inlichtingen die de necrologia, mits degelijke studie en voorzichtig gebruik, ons kunnen leveren, moet hier niets worden gezegd. Het is een van de vele verdiensten van het boekje van N. Huyghebaert, dit voor het eerst en wellicht definitief te hebben behandeld.

Rode Beukenlaan, 7

W.M. Grauwen O. Praem.

1810 Wommel

Un catalogue des manuscrits de Parc rédigé sous Joseph II

Comme les chanoines prémontrés de l'abbaye de Parc près Louvain n'assistaient pas aux cours donnés au Séminaire Général de Louvain qu'avait institué Joseph II le 16 octobre 1786, « le procureur général du Brabant, van Laecken, fut nommé commissaire pour aller exiger des religieux l'obéissance aux ordres du gouvernement » ¹). Le 4 mars 1789, van Laecken intima l'ordre aux chanoines de suivre les cours du Séminaire Général sous peine de voir leur abbaye supprimée. Bien que leur abbé, Simon Wouters (ou Wauters) ²), leur conseillât d'obéir, les religieux refusèrent. La sanction fut appliquée. ^{2bis})

Le Conseil du Gouvernement Général ³), qui avait repris, en avril

¹³) L. CLEMM, o.c., blz. 189.

¹) A.J.L. JACOBS, *Le prélat Simon Wauters et la première suppression de l'abbaye de Parc sous Joseph II. Documents inédits*, Louvain, 1887, p. 9. Voir aussi Q. NOLS, *Notes historiques sur l'abbaye du Parc ou cinquante ans de tourmente. 1786-1836*, Bruxelles, 1911, p. 9 et suiv.

²) Sur cet abbé, voir A. D'HAENENS, *L'abbaye de Parc, à Heverlee*, dans *Monasticon belge*, t. IV-3, Liège, 1969, p. 824-826.

^{2bis}) Voir G. SCHMETS, *De afschaffing van de kloosters te Leuven door keizer Jozef II (1780-1790)*, dans *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving*, t. VI, 1966, p. 16.

³) Pl. et J. LEFÈVRE, *Inventaire des archives du Conseil du Gouvernement Général (Inventaires des archives de la Belgique)*, Bruges, 1925.